
HOGYAN VÉLEKEDNEK LADAKHBAN A MODERNIZÁCIÓRÓL?

EGY INTERJÚ-VIZSGÁLAT TANULSÁGAI

KISS-CSAPÓ GERGELY

1. BEVEZETÉS

Egy évtizeddel ezelőtt, Baktay Ervin: A világ tetején című könyvét olvasgatva határoztam el, hogy meglátogatom az indiai Himalájának legészakibb vidékét, Ladakhot és Zanszkárt. Baktay könyve azt sugallta, hogy a világ talán egyik legeldugottabb, legtávolibb és legtitokzatosabb vidékéről van szó. Turistákat 1974-ig nem is engedtek ide, a buddhizmus, a hinduizmus és az iszlám világ összeolvadó hatókörében lévő régióba. Harmincöt évvel ezelőtt India megnyitotta a terület határait a világ előtt, s ezzel elkerülhetetlenül elindultak azok a társadalmi és gazdasági folyamatok, amelyeket Ladakh lakói addig még csak hírből sem ismertek.

Ladakh egy mindössze 117 ezer főt számláló, 80-85%-ban buddhista lakosságú részleges önkormányzatisággal rendelkező körzete Dzsammu és Kasmír államnak. Területe alig nagyobb hazánkénál. Miért lehet izgalmas egy ilyen kis népességű régió vizsgálata? Úgy vélem, Ladakh sok szempontból iskolapéldája annak a folyamatnak, amit mi Európában az elmúlt két évszázadban átélünk, a társadalmi és gazdasági környezet modernizációjának. Ugyanezt a folyamatot ők mindössze egy emberöltő alatt élték át és ennek hatásait „testközelből” vizsgálni igazi kihívásokkal kecsegtető kutatói feladat.

A nyitást követően a turistákon kívül szociológusoknak, geográfusoknak is kiváló lehetőség nyílt arra, hogy a gyors ütemű és gyakran erőltetett modernizációs változásokat a helyszínen kutassák. Számos non-profit szervezet is hamar a helyszínre érkezett, hogy nyomon kövesse ezen átalakulásoknak a helyi társadalomra és a gazdaságra fejtett hatását, és lehetőségeikhez mérten segítsék a helyieket. Tudományos és ismeretterjesztő könyvek, filmek készítői szinte egymással versengve próbálták bemutatni a nagyvilágnak a ladakhi „Shangri la” sokáig elzárt világát.¹ A téma egyik legjobb ismerője, Helena Norberg-Hodge évtizedeket töltött Ladakhban, megtanulta a bodhit, a tibeti nyelv helyi változatát. Híres könyvét még dokumentumfilmként is feldolgozták, és bemutatták szinte az egész világon. (NORBERG-HODGE, H. 1991) Művében nagyon érzékletesen, szívhez szólóan mutatja be a helyi kultúra degradációját, a helyi közösségek felbomlását.

---

¹ James Hilton *A kék hold völgye* című könyvében híressé vált, valahol a Himalájában fekvő misztikus, elképzelt ország neve.

A térséggel foglalkozó nemzetközi szakirodalom általában arra keresi a választ, hogy mi törté-
nik Ladakh főként mezőgazdaságra, faluközösségek hagyományos hálózatára épülő társadalmával,
önfenntartó gazdaságával, ha hirtelen rászakad a modern civilizáció minden velejárója. Mennyire
képes alkalmazkodni egy premodern civilizáció a fogyasztásra épülő gazdasághoz? Ezeknek a válto-
zásoknak a okait, nyomait kutatva az elmúlt években eddig összesen öt alkalommal jártam a helyszi-
nen. Legutóbb saját lehetőségeim korlátait maximálisan kihasználva interjúkat készítettem a ladakhi-
akkal, akiktől azt igyekeztem megtudni, hogy személyes életük miként változott meg az elmúlt há-
rom évtized modernizációs politikájának következtében. Milyen benyomásokkal, milyen attitűddel
rendelkeznék a modernizációval és a globalizációval kapcsolatban.

Azért lehet fontos, hogy megismerjük a helyi lakosság modernizációról és globalizációról alko-
tott véleményét, mert gyakran lehet találkozni az európai szakirodalomban azzal a vélekedéssel,
hogy a Ladakhhoz hasonló, sokáig elzárt térségeket úgymond „meg kell mentenünk” a modernizá-
ciótól. Miközben való igaz, hogy a gyors és gyakran erőltetett modernizációnak számos negatív kí-
sérőjelensége van, a helyi lakosság véleményét erről a kutatók nem szokták megkérdezni.

Cikkemben tizenhét helyi lakossal felvett interjú tanulságairól számolok be. A modernizációval
kapcsolatos vélekedésükön kívül arra is kíváncsi voltam, hogyan képzeli el Ladakh jövőjét, és benne
a saját életüket. Nem törekedhettem arra, hogy a teljes helyi népességre kiterjedő reprezentatív
vizsgálatot készítsek, hiszen erre sem anyagi, sem időbeli lehetőségem nem volt. Azt sem tűztem ki
célul, hogy a ladakhiakra vonatkozó általánosítható eredményeket kapjak. Mindössze azt szerettem
volna bemutatni, hogyan látják maguk a ladakhiak saját régiójukat és benne önmagukat a moderni-
záció korában. Reményeim szerint ezekből az interjúkból megismerhetjük a helyi lakosság (néhány
tagjának) modernizációval kapcsolatos elképzeléseit.

2. A MODERNIZÁCIÓ FOGALMA

Amikor a modernizáció, a modernitás szavakat használjuk, e fogalmak tisztázásával kell kezde-
nünk. Mi a modernség, mi a modern? Teljes körű definícióra terjedelmi okokból nem vállalkozha-
tunk, de néhány filozófus, szociológus és történész gondolatát segítségül hívjuk, hogy árnyaltabban
és világosabban kezeljük ezt a fogalmat. Milyen ismérvek különböztetik meg a modern társadalmat
a premodern társadalmaktól? Egyáltalán, mitől gondolunk egy társadalmat modernnek? Vajon
tekinthetjük-e a ladakhi társadalmat egyértelműen ilyennek?

Max Weber a modernitás fogalmát egészen a felvilágosodás korától származtatja, amikor az
informális hatalmat törvényekkel és átlátható intézményekkel kezdték felváltani. (WEBER, M. 1987)

Francis Fukuyama a modernitást a társadalmi tőke fogalmával köti össze és így próbálja megmagyarázni: „A nukleáris családok eltűnnek a mezőgazdaság feltalálása nyomán, aztán újra visszatérnek az iparosodás következtében, majd elkezdnek széthullani a posztindusztriális korba való átmenet idején. Az emberek idővel képesek alkalmazkodni mindezekhez a megváltozott körülményekhez, de a technológiai változás irama gyakran meghaladja a társadalmi alkalmazkodás gyorsaságát. Amikor a társadalmi tőke kínálata nem éri el a keresletet, az gyakran sokba kerül a társadalomnak.” (FUKUYAMA, F. 2000. 376. o.) Nem tudhatjuk, hogy Fukuyama járt-e valaha Ladakhban, de úgy érzem, az előbbi mondatait mintha helyszíni tapasztalatai ihlették volna.

John Lukacs a „modernitásról” így ír: „A „modern” mind eredeti latin, mind szó szerinti jelentésben: „mai”, „korunkbeli”. ... Alig hatvan éve még egyértelműen pozitív jelző volt,... Ma már az élet minden területén és minden szinten, így a művészetben is jobbára üresen kong.” Maga a modernitás eredeti jelentését elveszítette, eltűnőben van, egy korszak elmúlását és szétesését jelzi. (LUKACS, J. 2000. 294-296. o.)

Az egyik legtümörebb definíciót Samuel P. Huntingtonnál találhatjuk. Szerinte „a modernizáció magában foglalja az iparosodást, az urbanizációt, az írni-olvasni tudás növekvő szintjét, az oktatást, a gazdagodást, a társadalmi mobilitást és a komplexebb és változatosabb foglalkoztatási szerkezetet.” (HUNTINGTON, S. P. 1998. 98. o.)

Amartya Sen a társadalom fejlődésével és a tradíciók megőrzésének konfliktusával érzékelteti, hogy mit jelent számára a modernizáció. „Az-e az alapvető érték, hogy az emberek szabadon dönthessenek róla, milyen hagyományt kívánnak, illetve nem kívánnak követni; illetve ragaszkodjunk-e ahhoz, hogy a kialakult hagyományokat követni kell (bármilyen áron), vagy, ennek alternatívájaként, az embereknek engedelmessé kell a – valós vagy képzelt – hagyományokat rájuk kényszerítő vállalási vagy világi vezetők döntéseinek?” A fejlődés egyik kísérőjelenségét, a modernizációt úgy tekinti, mint amelynek feladata az állandó és tartós nélkülözés megszüntetése és a hirtelen jött és súlyos nyomor megelőzése. (SEN, A. 2003. 60-61. o.)

Heller Ágnes szerint egy premodern társadalom minőségileg attól függően rendelt hozzá az egyénhez szükségleteket és szükségletkielégítőket, hogy a társadalmi hierarchia mely szintjére került születése pillanatában. Ezzel szemben a modern társadalmi berendezkedésben a piac a szükségleteket nem minőségileg, hanem mennyiségileg osztja el. Nem aszerint válogat, hogy az egyes ember milyen társadalmi szférába született bele. A premodern társadalmakban az esélyegyenlőség eszméje nem létezik, miközben a modern társadalomban az esélyegyenlőség mérce. A modernségnek az a ismérve, hogy az emberek törvény előtt egyenlők, bár sem gazdaságilag, sem társadalmilag nem azok. Nem minden ember gazdag, szabad, egyáltalán nem érvényesül a társadalomban minden téren a racionalitás, vagy a jólét. Az eszme viszont az egyenlő *esély*. (HELLER Á. 2004)

Morita Tsuneo hazánkban élő japán közgazdász a modernitást és kialakult közgazdasági struktúráit a despotikus szocialista tervgazdaság jellemzőivel hasonlítja össze. Meglátása szerint a modern társadalom és gazdaság egyenlő szereplők cserekapcsolataira, miközben az paternalista államszocialista rendszer az elosztásra épül, következésképp ez utóbbi nem is lehet modern. (MORITA T. 2009. 22-30.)

A premodern társadalmakban a vallás és a metafizika a mindennapok része; ezzel szemben a modern társadalom a vallásos metafizika nélküli társadalom. (HABERMAS, J. 2008) Úgy tűnhet, hogy Ladakh nehezen elérhető vidékein egészen mostanáig a metafizika és a vallás még mindig a mindennapok része. Minél közelebb kerülünk azonban a fővároshoz, Leh-hez, vagy a modern oktatás infrastruktúrájához, ennek a jelentősége csökken.

A modern társadalomban kialakul az innovációs készség. Ladakh jelenleg a világ legnépesebb parlamenti demokráciájának, Indiának a része. Helyzetét nem csak az elmúlt évtizedek látványos gazdasági fejlődése, hanem a kialakult többpárti politikai kultúra is modernné teszi. Bár nem mondhatjuk, hogy a modern tudás boldogabbá, erkölcsösebbé teszi a társadalmat, (HELLER Á. 2004) de reakciói közé bekerül a megújulás képessége, elkezd úgy reflektálni a változásokra, hogy szüntelenül képes ezt az alkalmazkodási folyamatot létrehozni. (KERBER Z. 1998) A következőkben kiderül, hogy Ladakh mennyire volt képes reagálni azokra a politikai és gazdasági változásokra, melyek az elmúlt három és fél évtizedben érték.

3. LADAKHRÓL SZÓLÓ EDDIGI KUTATÁSOK, KIADVÁNYOK

Európa már a XIX. században is nagy érdeklődéssel fordult Tibet felé. Mind a nagyhatalmi vetélkedés, mind pedig a régió tudományos feltárásának szándéka számos nyugati tudóst, katonatisztet, kalandort és misszionáriust vonzott a térségbe. A XIX. század végéig Tibet területére nyugati utazó nem juthatott be, ezért ők inkább a kulturálisan és vallásilag is hasonló Ladakhban maradtak és ott végezték tudományos, üzleti, vagy hittérítő tevékenységüket. A teljesség igénye nélkül, csak néhányukat megemlítve: Sir Francis Younghusband, William Moorcroft, Sven Hedin, Henry Haversham Godwin-Austen, A. H. Francke.

Körösi Csoma Sándor nem Ladakh földrajzi feltárása miatt, hanem a tibeti nyelv tudományos igényű megismerése miatt érkezett a térségbe. Amikor magyar nyelvű Ladakhról szóló publikációkat keresünk, óhatatlanul szinte mindig Körösi Csoma tudományos tevékenységével találkozunk. Az ő munkásságát követően számos hazai kutató próbálta és azóta is próbálja rekonstruálni Körösi Csoma életének e szakaszát. Baktay Ervin, Duka Tivadar, Bethlenfalvy Géza, Marczell Péter nevét kell e témakörben a teljesség igénye nélkül megemlítenünk.

Dzsammu és Kasmír állam, és ezen belül Ladakh akkor került a nemzetközi tudományos élet középpontjába, amikor 1974-ben megnyílt a lehetőség a térségbe való akadálytalan beutazásra. Azóta bőségesen található a régióval kapcsolatos publikációkat. Ladakh vallásföldrajzi-, politikai-földrajzi szempontból igazi különlegességnek számít. A kultúr-antropológia, a szociológia, a politikatudomány vizsgálja Indiának e gyorsan változó, sérülékeny régióját. Évtizedek óta rendszeresen jelennek meg szerkesztett monográfiák, melyekbe a legkülönbözőbb tudomány képviselői írnak cikkeket. Terjedelmi okokból csak azokat a szakkönyveket és publikációkat sorolom fel, amelyeket viszonylag könnyen beszerezhetünk a nemzetközi könyvpiacra, vagy ha a helyszínen járunk, akkor akár egy igényesebb ladakhi könyvesboltban is.

Prem Singh Jina² Ladakh egyik legismertebb Indiában élő szakértője több mint tíz könyvet és félszáz publikációt jelentetett meg a térségről. Könyveiben általában történeti megközelítésben dolgozza fel Ladakhot, de a szerzetesrendek szerveződése is egyik kedvenc kutatási területének számít, csakúgy, mint a régió gyorsan változó társadalmi és gazdasági képe, vagy akár a turizmus hatásai.

Shridhar Kaul, kasmíri tanár, tudós szinte egész életét Ladakh kutatásának szentelte. India függetlenségének kikiáltása után nekilátott nagy munkájának, mely *Ladakh through the ages, towards a new identity* címmel 1992-ben jelent meg. A könyvet Shridhar Kaul fia, H. N. Kaul fejezte be.

John Crook és James Low a ladakhi *joginok*ról, szent remetékről szóló könyve szintén a kilencvenes években jelent meg. Izgalmas témáról és nagyon kiterjedt kutatómunkáról árulkodik könyvük.

Janet Rizvi Ladakhról írt doktori disszertációját jelentette meg *Ladakh – crossroads of High Asia* címmel 1998-ban. A szerző elsősorban történeti szempontból szintetizálja a régióról szerzett ismereteit. E kötet megjelenése után két évvel jelent meg a szerzőnek *Trans-Himalayan Caravans: Merchant Princes and Peasant Traders in Ladakh* című munkája. Legutóbb, 2009-ben *Pashmina: The Kashmir Shawl and Beyond* címmel jelent meg könyve.

Helena Norberg-Hodge munkásságáról és világhírű könyvéről már korábban szóltunk, amely *Ancient futures* címmel 1991-ben jelent meg, majd film is készült azonos címmel.

Recent research on Ladakh címmel jelenik meg három-négyévente terjedelmes tanulmánykötet, melyet sokáig Henry Osmaston, Philip Denwood és Nawang Tsering szerkesztettek. E tanulmánygyűjteménybe számos tudomány képviselői publikálhatnak. A szerkesztett monográfia készítését a hetedik kötet óta Martijn van Beek, Kristoffer Brix Bertelsen és Poul Pedersen végzik az Aarhusi Egyetemen. Legutóbb megjelent nyolcadik kötetből idézem a legjellemzőbb fejezeteket, hogy láthassuk, mennyire gazdag, szerteágazó témaköröket ölelnek fel ezek a szerkesztett monográfiák:

- Ladakh történelme, történeti kérdések
- Művészettörténeti és építészeti megközelítés

---

² Prem Singh Jina könyvei: <http://www.gojaba.com/search/qau/PREM+SINGH+JINA> vagy <http://openlibrary.org/a/OL101503A/Prem-Singh-Jina>

- Helyi kultúra és hagyomány
- A hagyományos orvoslás és a modern egészségügy
- Politikai és társadalmi változások
- A fejlesztések kihívásai
- Vallás és erkölcs

Maguk a ladakhiak közül is sokan tudatára ébredtek a gyors és erőltetett modernizációban rejlő veszélyeknek. A *Ladags Melong* (Ladakhi Tükör) címen 1994-től negyedévente megjelenő magazinban foglalkoztak a helyi társadalom és gazdaság ügyeivel. Annak érdekében, hogy ne csak a helyiek, hanem az odalátogató turisták is értesüljenek ezekről a kérdésekről, az újság egyszerre két nyelven, ladakhiul és angolul jelent meg. A 2003 óta megjelenő számokhoz ún. videó-folyóirat, DVD-melléklet is tartozott, amit az írni-olvasni nem tudó helyiek kedvéért mellékeltek a laphoz. Sajnos, a *Ladags Melong* 2006 vége óta egyáltalán nem jelenik meg.

4. A VIZSGÁLAT LEÍRÁSA

Kutatásomat 2007 júliusában és augusztusában végeztem. Igyekeztem a ladakhi társadalom legkülönbözőbb tagjait megszólaltatni. Interjúalanyaim kiválasztásánál arra törekedtem, hogy a válaszadók között legyenek nők és férfiak, fiatalabbak és idősebbek, magasan iskolázottak és kevésbé műveltek, egyesek dolgozzanak a magán szektorban, mások pedig állami munkahelyen. Összesen 17 interjút készítettem, de a kommunikációs- és technikai problémák miatt csak 12 interjú anyagát tudtam érdemben felhasználni. Minden esetben legalább 30-40 perces beszélgetése törekedtem, de voltak 50-60 perces interjúim is.

1. táblázat. A válaszadók neme, életkora, társadalmi státusza

Szám	Nem	Kor	Társadalmi helyzet
R1	Nő	40	Háztartásbeli, kisbolt- és kempingtulajdonos
R2	Férfi	56	LUTF irodavezető, politikai aktivista
R3	Férfi	83	a LEDeG nyugalmazott igazgatója, vendégház tulajdonos
R4	Férfi	34	Mérnök, környezetvédelmi aktivista
R5	Nő	23	Egyetemista, a vendégház-tulajdonos lánya
R6	Férfi	37	Kerületi oktatási bizottsági tisztviselő
R7	Férfi	26	Vendégház tulajdonos
R8	Férfi	36	A LEDeG igazgatója
R9	Férfi	70	Újságíró, publicista, nyugdíjas tudós
R10	Férfi	32	Egykori állami alkalmazott, ma üzletember
R11	Férfi	64	Nyugalmazott iskolaigazgató
R12	Férfi	58	Politikus, Parlamenti képviselő

Az meginterjúvoltak kiválasztása az ún. *bólabda mintavétel* elvei alapján történt. (SZOKOLSZKY Á. 2004. 163-164. o.) Némely esetben taláalomra választottam ki az interjúalanyt, de általában olyan jól informált embert kérdeztem, akit valaki név szerint ajánlott. Ez az oka annak, hogy a diplomások aránya felülreprezentált. Egy alkalommal szerettem volna elbeszélgetni egy képzetlen, analfabéta illetővel, de nyelvtudás híján az interjú csaknem meghiúsult. Az összes interjúalanyom ladakhi születésű volt, sokan közülük régebben máshol végezték tanulmányaikat, de azóta mindannyian hazaköltöztek szülőföldjükre. A meginterjúvoltak kevesebb mint hatoda volt nő. Ennek az a magyarázata, hogy a Ladakhban a nők szerepe alapvetően más, mint a modern társadalmakban. Mint távolról érkezett „nyugati” utazó nem is számíthattam arra, hogy a helyi életformáról, vagy a modernizáció mibenlétéről négyszemközt hosszasan elbeszélgethetek majd egy nővel.

Az összes interjút angolul készítettem. Tisztában vagyok azzal, hogy az interjúk megbízhatóságát némileg rontja, hogy nem az anyanyelvükön beszélgettem a személyekkel, de Indiában, ahol az angol közvetítőnyelvnek számít, általában mindenki beszél valamennyire angolul. Attól függően, hogy az illető a társadalomban hol foglal helyet, milyen oktatásban volt része, angol nyelvtudása annál kifinomultabb. Az interjúkat előre eltervezett kérdések alapján készítettem, melyek sorrendje azonban a válaszadók által mondottak alapján módosult. A kérdések újakkal egészültek ki, ha az interjúalany olyan előre nem látott témát vetett fel, amelyet a kutatás szempontjából fontosnak ítélt. Az interjú kérdéseit egy indiai származású illetővel próbáltam ki – még Budapesten – annak érdekében, hogy meggyőződjek a kérdések érthetőségéről.

Az interjúk kölcsönös bemutatkozással valamint a kutatás bemutatásával kezdődtek, és a válaszadókat ekkor biztosítottam adataik bizalmas kezeléséről is. Ez után olyan kérdések következtek, amelyek alapvető háttér adatokra kérdeztek rá, az illető életkorára, foglalkozására.

Az interjú fő vázát alkotó kérdések összeállításánál arra törekedtem, hogy az illető saját tapasztalatairól számoljon be a modernizációról és a helyi társadalmi és gazdasági folyamatokról. Az interjúk vezérfonala ennek megfelelően három fő részből állt. Az első részben arra voltam kíváncsi, hogy az illető milyennek látja a **múlt és jelen** viszonyát. Mennyiben látja másnak a harminc évvel ezelőtti élet mindennapjait, mint most. Hoztak-e valamilyen előnyt ezek a változások az életében, vagy éppen hátrányosan érintették őt? Ezek a kérdések a helyi szokások, vallási hagyományok megváltozását célozták, és azt is megkérdeztem ennek kapcsán, hogy miben látja ezen változásoknak az okát.

A kérdések másik fő csoportja a **munkát és a munkalehetőségeket** érintette. Mivel Ladakh hagyományosan egy mezőgazdaságból élő társadalom, a modernizáció többek között a városokba való költözést is magában foglalta, lényegesnek tekintettem ennek a kérdésnek a felvetését. Így került fel általában az oktatás, a képzettség fontossága, valamint a munkanélküliség és a kisvállalkozá-

sok témája. A turizmus, mint a változások egyik fő alakítója is gyakran felmerült ennél a témakörnél, különösen azért, hiszen ez a szektor kínálja az egyik legjobban fizető munkalehetőséget Ladakhban.

Ami a régió politikai helyzetét illeti, a nyolcvanas évek elején Ladakhban egy ún. *különleges jogállású szövetségi terület* (Union Territory) elismertetését szorgalmazták, ami Indiában több helyütt elismert megoldás. (KISS-CSAPÓ G. 2009) Számos esetben előfordult, hogy területileg egy tömbben élő kisebbségi népcsoportokat kivontak saját államuk joghatósága alól, és ezek közvetlenül Delhi igazgatása alá kerültek.³ Néhány helyi politikus úgy vélte, hogy Ladakh kulturális, vallási és nyelvi különállását Szrinagarból, Dzsammu és Kasmír állam fővárosából nem képesek a közösség számára maradéktalanul biztosítani, ezért a szövetségi kormány joghatósága alá szerették volna helyezni a saját régiójukat. Az elmúlt évtizedben megszületett az a politikai mozgalom, amely Ladakh politikai függetlenségét, és a szövetségi kormány közvetlen irányítását tűzte zászlajára, az LUTF.⁴ Kérdéseim harmadik csoportja tehát az *autonómiatörekvés*ről szólt. Az interjúalany mennyiben látja megvalósíthatónak e politikai törekvést, mennyiben segítené szerinte a függetlenség kivívása a helyi fejlesztéseket? Mit gondol az interjúalany a *Frontról*?

Ladakh sérülékeny ökoszisztémája igen komoly veszélyekkel néz szembe a modernizációs folyamatok közben. Az egyre gyorsabban fogyatkozó gleccserek miatt a régióban néhány évtized múlva a víz teljesen elfogyhat. A megnövekedett turizmus és a masszív katonai jelenlét komoly környezeti terheléssel jár együtt. Olyan esetekben, amikor az interjúalanyról megállapítottam, hogy érdemben hozzá tud szólni ehhez a témához, a *környezet állapotához*, a fenntartható fejlődéshez, a globális felmelegedéssel járó veszélyek témaköréhez, akkor minden esetben erre is kitértem.

A kész interjúkat először magyar nyelvre írtam át, majd az interjúk adatait kvalitatív elemzési technikával elemeztem. (SZOKOLSZKY Á. 2004. 572. o.) Többszöri átolvasás után jelentésegységekbe rendeztem a szöveget, majd a több interjúalany által is említett, kiemelendő témákat határoztam meg.⁵ Eredményeimet négy fő részre és a hozzájuk tartozó kisebb témákra bontva mutatom be: a hagyomány és a modernizáció, az oktatásban és a foglalkoztatásban megfigyelhető jelenségek, a politikai változások, valamint a környezet állapotában bekövetkezett változások.

---

³ Andaman és Nicobar szigetek, Chandigarh, Dadra és Nagar Haveli, Daman és Diu, Lakshadweep, Delhi Főváros

⁴ LUTF, Ladakh Union Territory Front

⁵ Fenomenológiai jelentéskondenzáció

5. HOGYAN VÉLEKEDNEK A LADAKHIAK A MODERNIZÁCIÓRÓL?

5.1. A hagyományról és a modernizációról alkotott vélemények

Ladakhban évszázadokon át az önfenntartó mezőgazdasági termelés volt jellemző. Az alacsonyabb, 2500 m alatti területeken a növénytermesztés, míg 4000 m felett nomád állattenyésztésből élt a lakosság. Alapvető élelmiszerek tekintetében önellátó volt, sőt évről-évre jelentős mennyiségű árpát cserélt sóra, gyapjúfonalra, húsrá. A nemzetközi kereskedelem a Selyemút kapcsán érintette. Ladakh a málháslovaival, öszvéreivel és teherhordó jakjaival vette ki részét a Selyemúton folyó kereskedelemről.

Ezt így fogalmazta meg az egyik meginterjúvoltam: „... 1936-ban születtem. Akkor még minden más volt, mint mostanában. Ladakh akkoriiban meglehetősen egyszerű társadalom volt, majdnem teljesen el volt szigetelve a nagyvilágtól. Azért nem teljesen, mert Leh már a középkor óta nagyon fontos kereskedelmi központja volt Közép-Ázsiának. ... Ez annak idején amolyan cserekereskedelem volt. ... Leh akkoriiban egy egészen kicsi városka volt, mindössze 4000 fő volt a lakosság száma.” (R09)

Ladakh elzártsága, nehéz megközelíthetősége ellenére sosem volt hermetikusan elzárt régió, mint az alábbi idézetből is kiderül: „... Mindig is a hagyományos kereskedő utak csomópontjában voltunk. A híres Selyemút például itt haladt keresztül. Keleti irányba Tibettel, vagy északabbra Kashgarral, mindig élénk kapcsolatot tartottunk fenn az elmúlt századokban. Még a bázisságkötésekben is meglátogattunk: gyakran Ladakhon kívüli társat választottak maguknak a helyiek. Az elzártság, amiről sokan beszélnek, csak a húszadik század közepén jelent meg, India függetlenné válásakor. Akkor zárultak le azok a útvonalak, amelyek Ladakh számára a külvilággal való kapcsolattartást jelentették. A régebbi korokban a lakosság 100% a mezőgazdaságból élt. A nyitottság miatt már a húszadik század elején sokan a kereskedelemről, vagy a katonaságból kezdtek megélni.” (R11)

Az életminőség nem volt magas színvonalú: idillikus, békés, de nagyon kemény élet volt. Ilyen körülmények között hamar kialakult a társadalomban az egymásrautaltság, egymás segítésének a gyakorlata, a vízelosztásra és a faluközösség belső hálózatára alapult ún. *paspu*n rendszer. Az emberek nagy része az elmaradottság ellenére boldogan és elégedetten élt. Néhány nyugati kutató, mint például Helena Norberg-Hodge ezt a korszakot nagyon idillikusnak, már-már szinte mesébe illőnek ábrázolja. (NORBERG-HODGE, H.: 1991. 204. o.) Az egyik interjúalany ezt az időszakot így mutatja be: „A faluközösségeknek, a *paspu*noknak a vízelosztási rendszer képezte, hogy úgy mondjam, a lelkét. Az egész rendszer a földművelésre épült, de a vízelosztás nélkül életképtelenek maradtak volna. A lakosság legnagyobb része

sokáig földműves volt. Ez a rendszer csak a buddhista közösségekben alakult így ki, a muszlimoknál nem. Mondanom sem kell, nálunk, keresztényeknél sem alakulhatott ki, hiszen mi mindannyian mindig városi népességnek számítottunk.” (R11)

„Régebben, a hagyományos világban az emberek sokkal büszkébbek voltak, komolyabban vették a kulturális tradíciókat, mint manapság. ... Pár éve még kölcsönösen segítették egymást – ingyen. Én is teszek neked valami szíveséget, te is teszel nekem valamit. Segíték a házad karbantartásában, te segítesz nekem a földemen, ilyesmi.” (R07)

Az alábbi idézetből kiderül, hogy a hagyományos életforma eltűnését nem mindenki véli negatív folyamatnak. „Változások voltak... Nagyon-nagyon sok változás történt azóta... Az élet sokkal könnyebbé vált. Például az élelmiszer megtermelése, elkészítése, hogy egy nagyon egyszerű példát említsek. A hétköznapi élet nagyon sokat változott, vagyis bát könnyebbé vált. ... Az utazási lehetőségeket is idesorolhatjuk, az utazás is egyszerűbbé vált. ... Könnyebbé vált a vallásgyakorlat, az oktatás helyzete is jobb lett. Könyveket, tankönyveket beszerezni már nem probléma.” (R03)

Interjúalanyaim közül néhányan maguktól említették a vallás és a kultúra kapcsolatának kérdését: „A ladakhi kultúra mindenek előtt a hagyományos buddhista kultúrára épül. Maga a buddhizmus nem is kultúra, nem is vallás, hanem egy filozófia, az egész kultúránk erre a világszemléletre épül. (...) A buddhizmus befogadó szemléletű, toleráns, jól megfér a többi vallással, például itt Ladakhban évszázadok óta a muzulmán vallással. Sőt, azt kell mondanom, hogy ők is részét képezik ennek a kultúrának. (...) természetesen mások a vallásból eredő szokások, a muszlimok a mecsetbe vonulnak, mi a gompába, (kolostorba) de egyébként együtt vagyunk. Ezeknél az eseményeknél nincs buddhista, vagy muszlim, hanem egyértelműen ladakhi.” (R10)

A valláson alapuló hagyományos világszemléletnek azonban sokuk szerint már nincs hosszú jövője: „Nem mondhatnám, hogy egyáltalán érdekelné ez őket, (a fiatalokat). Nem foglalkoznak a vallással. Elég aggasztó, mert úgy gondolom, hogy a vallás meglehetősen fontos része az életünknek, és ez az övékéből teljesen hiányozni fog.” (R03)

Lesújtó véleménnyel van a felnövekvő generáció viselkedéséről az általam hetes számmal jelölt interjúalany: „... sokan közülük felveszik azokat a szokásokat, amelyek Ladakhban sokáig ismeretlenek voltak, köpködnek, cigarettáznak, isznak,... bát, előfordul már drogozás is. Szabadidejükben sem foglalkoznak a vallással, inkább helyette buliznak, jobb esetben piknikezgetnek, motoroznak.” (R07)

„Érezhető, hogy az emberek sokkal kevesebbet járnak a gompákba, kevesebbet foglalkoznak a vallással, a transzcendens, spirituális világgal, és egyre inkább a hétköznapi munkájuk és a pénz köti le őket. A kultúrájukat pedig elfelejtik. A turisták zöme azért jön hozzánk, hogy a kultúránkkal a hagyományainkkal ismerkedjen, de a modernizáció előrli a kultúránkat. Ez bizony elég szomorú (...).” (R02)

Látszólag ellentmond az előzőeknek, amit a vallásgyakorlatról és a kolostori életről mond a hármas számú meginterjúvolt személy: „... mostanában egyre több gompában van vallási ünnep, fesztivál, és ezt jónak tartom. Szinte minden kolostor igyekszik feléleszteni a régi hagyományos ünnepeket, és így sokkal több

ilyen fesztivál van Ladakh-szerte, mint évtizedekkel ezelőtt.” (R03) Ha egy ilyen kolostori misztériumjátékra ellátogatunk, úgy tűnik, hogy ezek a fesztiválok inkább látványos turistaattrakciók, bevételi lehetőségek, és céljukat tekintve valószínűleg nem a helyi lakosság vallásos elmélyülését szolgálják.

A beszélgetéseknek ennél a részénél minden esetben megkérdeztem, hogy az interjúalany milyen látja ezen változásoknak az okát. Több esetben azt a választ kaptam, hogy már a hatvanas évektől kezdve megindult a modernizáció, az indiai szövetségi kormány támogatásával. *„... minden tényező a modernizáció irányába indította el Ladakhot. Amikor India kikiáltotta függetlenségét, akkor az egész országban elindult egy lassú modernizációs folyamat. A központi kormányzat is igyekezett modernizálni az országrészt, valamint az a szrinagari kormány is, akikkel mi egy államba kerültünk. Utakat, hidakat kezdtek építeni, kórházakat, iskolákat alapítottak, elkezdték felszámolni az írástudatlanságot, nekikezdték a mezőgazdaság modernizációjának, szóval nagyon sok ilyesmi kezdődött el akkoriban.*” (R09)

Mások a politikusokat nevezték meg a változások fő mozgatóinak. *„Azt gondolom, hogy a politikusok intézkedései gyakorolják a legnagyobb hatást a modernizációra.*” (R03)

„Nem tudom megmondani, hogy mi volt előbb, a fejlesztési programok beindítása, vagy a turizmus fejlesztése. Egy valamiben viszont egészen biztos vagyok, a modernizációra és a fejlesztésekre szükség van, (...) Ladakh a leggyorsabban modernizálódó régiója egész Indiának. (...) A modernizáció végső soron mindenhol megállíthatatlannul érkezik. Okolhatjuk a turizmust, vagy a katonaságot, vagy a hatvanas évek infrastruktúrafejlesztő beruházásait, nem tudjuk kiszámolni, hogy melyiknek volt döntő szerepe abban, hogy a hagyományos élet kezd eltűnni itt Ladakhban.” (R11)

Az oktatás hatásait is megemlítették: *„Szerintem a háttérben az oktatás áll. Évtizedekkel ezelőtt a lakosság majdnem teljesen analfabéta volt, manapság pedig ez szinte teljesen megszűnt. Ma szinte mindenki végigjárja az általános iskolát, nagyon sokan érettségiznek, és egyre többen tanulnak tovább főiskolán, egyetemen. Ez alapjában változtatja meg az egész társadalmunkat, az életformánkat is. Mivel a felsőoktatást végzettek inkább Ladakhon kívül végzik tanulmányaikat, megismerkednek a Ladakhon kívüli világgal. Amikor hazajönnek, akkor azokat a szokásokat is magukkal hozzák. Persze nem akarom a turizmus hatását elfelejteni, mert az is új hatásokkal ismerteti meg Ladakhot, ezt én olyan 60%-nak gondolom, a többi pedig a kormány modernizációs munkája.*” (R07)

„... a ladakhi diákok többsége már nem Lebben tanul tovább, hanem egyre többen India más államaiban, vagy akár még külföldön is. Amikor visszatérnek Ladakhba, akkor magukkal hozzák az ottani szokásokat, az ottani mentalitást” (R11)

A Ladakh-kal foglalkozó szakirodalomban leginkább azzal a vélekedéssel találkozhatunk, hogy a változások egyik legfontosabb tényezője a turizmus volt. Érdekes volt szembesülni azzal, hogy maguk a ladakhiak ennek a tényezőnek nem feltétlenül érzik a fontosságát. Válaszadóim néha csak felszínes válaszokkal ütötték el ezt a kérdést:

„A turizmus sok változást hozott. Például régebben egyáltalán nem voltak errefelé vendégházak, hiszen nem volt kinek fenntartani őket.” (R05)

„Bár a turizmus a modernizációs folyamatokat csak felerősíti, még minőségileg is, a turistaszézon után a helyiek mégiscsak a mezőgazdasághoz térnek vissza. Ne felejtse el, hogy a szézon itt csak júniustól szeptemberig tart, utána nincsenek turisták.” (R12)

A vendégházak építtetésében viszont érzik az állam kiemelt szerepét: „Persze nem volt itt senkinek sem annyi pénze, ezek a vendégházak mind-mind bankkölcsönökből épültek. Nem volt bonyolult bankkölcsönhöz jutni, éveken keresztül ezt még Dzsammú és Kasmír állam is támogatta, hiszen ez kedvezően hatott a népesség anyagi helyzetére.” (R06)

Csak egyetlen szélsőséges véleményt kaptam erre a kérdésemre, ami a válaszadó szerint az egész modernizációs politika mibenlétét is kétségbe vonja: „mindenhol látja ezeket a változásokat? Mert én úgy vélem, hogy *Leben* kívül majdnem minden maradt a régiiben.” (R08)

5.2. A oktatásról és a foglalkoztatásról alkotott vélemények

Ahhoz, hogy a helyiek oktatásról alkotott véleményét jobban megértsük, ismernünk kell a ladakhi iskolák oktatási gyakorlatát, amely alig egy évtizede változott csak meg. Amennyire a szakirodalomból és a meginterjúvoltak válaszaiból megállapítható, az oktatás ügyét az elmúlt évtizedekben Dzsammú és Kasmír állam fővárosából, Szrinagárból irányították. Egészen a kilencvenes évek közepéig, amíg a helyi autonóm tanács meg nem alakult, az általános iskolákban a tanítási nyelv Kasmír állam egyik hivatalos nyelve volt, az urdu. A gyerekek minimális heti óraszámban, vagy jóformán csak a otthon tanulták a ladakhi nyelvet. Angolul kötelező volt tanulni, de ez a nyelvtanulás leginkább a nyelvtani szerkezetek elsajátítására, valamint angol idézetek gépies bemagolására korlátozódott. Ennek következményeként az tízedik osztály végi angol nyelvi alapvizsgán a diákok 95%-a megbukott, és tanulmányait középiskolában tovább nem folytathatta. (NORBERG-HODGE, H.: 1991. 126-127. o. és a SECMOL tanulmánya) A modernebb nyelvtanítási módszerek csak a kilencvenes évek második felében ütötték fel fejüket néhány magániskolában.

Azok a válaszok, amelyek a tanulás fontosságát hangsúlyozták, a világ bármely országában elhangozhattak volna. A ladakhiak tudatában vannak a tanulás fontosságának, társadalmi mobilitásban betöltött szerepének. Válaszadóim elmondták, hogy komoly áldozatokat is hoznak annak érdekében, hogy gyermekük megfelelő iskolai képzésben részesüljön. Gyakran Ladakhtól távol járatják iskolába gyermekeiket, mert abban bíznak, hogy az ottani oktatás színvonala kedvezőbben befolyásolja majd pályaválasztásukat. Ezek gyakran magániskolák, amelyek indiai viszonyokhoz képest hatalmas összegbe kerülnek.

„... a fiam, Delhiben van. Ott jár iskolába (...) Hétezer... nem... betweezer rúpiába kerül... Egy év az iskolában (...) A Greenfield Iskolába jár. (...) Én nem jártam iskolába, a mamám azt mondta, hogy nem kell, nem fontos, így hát otthon voltam iskola helyett.” (R01)

„Nagyon sok családot ismerek, ahol észrevették, hogy a megfelelő színvonalú oktatás gyors kitörési pont lehet, és ezért bizony, sokan ezt az utat választják. Ez azt is jelenti, hogy már nem küldik őket dolgozni kicsi korukban. Erről pontos adatom is van: a ladakhi gyerekek 95%-át küldik iskolába, ami Indiában az egyik legmagasabb érték. Tudják, hogy sokkal többet jelent, ha a gyerek iskolába járhat, és az se mindegy, hogy milyenbe! Ha a szülők anyagi körülményei engedik, akkor lehetőleg magániskolába járatják a gyerekeket, mert azoknak sokkal jobb a híre. Egyedül a Lehi Körzetben összesen több mint 200 iskola található, állami és magániskola együttesen. Például átugrik ide Phyangba, a szomszéd kis faluba, ott egyedül hat iskola található. Miközben a falu lakossága alig 300-400 fő. Sok helyen még óvodát is alapítottak a legkisebbeknek.” (R11)

India más államaiban való továbbtanulás fő motivációja az, hogy Ladakhban egyszerűen hiányzik a felsőoktatás. „... állami általános iskolák vannak minden faluban, itt Hunderben is van belőlük bárom, de ha valaki tovább szeretne tanulni, akkor át kell mennie legalább Lebbe, vagy még annál is messzebb. Én például Chandigarhba járok MA képzésre, a Punjab Egyetemre, mert szociológusnak készülök. (...) A húgom a szomszéd faluba, Diszkítbe jár magániskolába, a Lamdon Schoolba. Ott sokkal jobb oktatásban részesül, mint egy átlagos állami iskolában. Jobbak a tanárok, kicsit más a tananyag, jobban felkészítik őket ott a továbbtanulásra. ... (szüleim) örültek ennek, sőt még ők szorgalmazták, hogy a Chandigarhi Punjab Egyetemre járjak, mert ott jobb és használhatóbb szaktudást kapok, mint itt Ladakhon belül. (R05)

„Aki kicsit is ad magára, vagy hogy is mondjam, jobb jövőt szeretne biztosítani a gyerekeinek, azok elküldik őket kifejezetten jó középiskolába, Szrinagarba, Chandigarhba, Delhibe.” (R07)

Egy válaszadó említette, hogy néhány évtizeddel ezelőtt Ladakh határain kívüli tanulás elképzelhetetlen volt: „Ilyen akkoriban nem sűrűn fordulhatott volna elő, nem hiszem, hogy lehetetlen lett volna, de nem volt egyszerű elintézni. Sokkal több adminisztrációs akadályba, vagy tiltásba ütközött volna az, aki ilyenell próbálkozik. Maga a kasmíri kormány lett volna az egyik fő akadály.” (R05)

Egy alkalommal merült csak fel az a gondolat, hogy így módon Ladakh fiatal értelmisége elvándorolhat a régióból: „Én személy szerint örülök annak, hogyha a ladakhi gyerekek megállják helyüket Ladakhon kívül is. Ráadásul ezek a gyerekek felnőtt korukban jobban fogják tudni támogatni a szüleiket, hiszen sikeresebbek lesznek. De ne feledkezzünk meg arról, hogyha valaki kiteszi a lábát innen és máshol tanul, akkor örökre elfelejti a ladakhi kultúrát és a hagyományokat.” (R02)

Kíváncsi voltam arra, hogy az említett diákok vajon mennyire szívesen térnek vissza szülőföldjükre. Kivétel nélkül, így még az (R02) válaszadótól is azt a választ kaptam, hogy legtöbbször visszatér, mert Ladakh sajátos kulturális-, vallási- és nyelvi közegében sokkal jobban tudnak érvényesülni. „Általában sokan hazatérnek, mintegy 30%-uk marad örökre Ladakhtól távol, India más államaiban. Ez is nagyon szomorú aspektusa a modernizációnak.” (R02) Ne felejtjük el, hogy a régió népessége összehasonlíthatatlanul alacsonyabb, mint India bármely más régiója, így a fiatal diplomások kedvezőbb helyzetből indulhatnak a helyi munkaerőpiacon. „Általában visszajönnek, itt érzik otthon magukat. Néhányan közülük még állami munkát is kaphatnak, ha elég képzetek, sokan pedig a turizmusban keresnek megélhetést.” (R06) Hozzá kell tennünk, hogy állami munkahely, az áhított „government job”, csak a leg-

szerencsésebbeknek, vagy a legtehetségesebbeknek jut. Több alkalommal említették interjúalanyaim, hogy az állami munkahely vonzereje miatt a fiatal diplomások képesek akár éveket is várni arra, hogy sorra kerüljenek egy-egy betöltendő álláshelyen.

Az elmúlt évtizedekben Ladakhban is megjelent a munkanélküliség. Több szerző megemlíti, mint a modernizáció elkerülhetetlen kísérőjelenségét. Bár a régió munkanélkülisége sokkal alacsonyabb, mint Indiában bárhol, mégis a helyiek gyakran panaszkodnak miatta. Miközben lépten-nyomon ezzel a problémával találkozunk, mégis szembeötlő a vendégmunkások és idénymunkások nagy száma. A turizmusra épülő vállalkozások ugyanis előszeretettel alkalmaznak nem ladakhi munkaerőt, miközben rendelkezésre állnának helyiek is. *„Elmúltak már azok az idők, amikor nagyon kemény volt nálunk az élet, és csak nehéz, kemény munkával lehetett megteremteni a betevőt. Most a helyieknek sokkal jobb a helyzet, és a nehezebb munkákat inkább a nepáliak, a kasmíriak, vagy más indiai államból származók végzik el. Így a ladakhiak inkább a nyereségesebb, jobban fizető lehetőségeket keresik.”* (R08)

Egyik jellemző válasz szerint a helyi fiatalok inkább a biztos állami állásokra várnak, melyek száma meglehetősen korlátozott. *„Az állami munkahely sokkal több stabilitást nyújt, mint egy privát szektorban lévő. Lehetséges, hogy ott kicsit több a fizetés, de elsősorban az állami munkahelyeket keresik.*

A ladakhiak általában nem vágnak alantas kétkézi munkákra. Ezeket meghagyják a nepáliaknak. Ők inkább a túraszervező irodáknál helyezkednek el, mint túravezetők, segítők, vagy egyszerű lovas teherhordók. Sokan próbálkoznak azszal is, hogy hitelt vásárolnak egy dzsipet és taxiznak. (...) Mások alig kapnak többet, mint havi 4-5000 Rúpia. Mint például egy pincér. Egy ladakhi nem fog ennyiért dolgozni.” (R06)

„...A frissen végzett diákok nem akarnak elhelyezkedni a magánszektorban. Az ő helyüket kasmíriak töltik be. Talán csak a taxisofőrök között lehet sok ladakhit találni.” (R02)

Részletes magyarázatot kaptam erről a témáról (R08) válaszadótól: *„Azt hiszem, hogy nagyon sok friss diplomás ladakhinak viszonylag könnyű az élete. (...) Vigyázzunk azért a sommás ítéletekkel. Ha összehasonlítjuk a ladakhi munkanélküliséget India többi részének munkanélküliségi adataival, akkor az itteni mutatók sokkal-sokkal kedvezőbbek, vagyis indiai viszonylatban itt azért nem olyan drámai a munkanélküliség. Vagy vannak olyan szakmák, amelyekben a ladakhiaknak hátrányuk van, mindenki tudja pl. hogy a punjabi szabók mennyire jók. Velük nem vehetjük fel a versenyt. Vagy a borbélyok... hát ők is India más részeiről jönnek, mert egyszerűen jobbak.”* (R08)

„Az érettségi még nem jelenti azt, hogy egy átlagos ladakhi fiatal képes volna elhelyezkedni a turizmusban, hiszen nincs meg hozzá a képesítése. Sok turizmusból élő cég kifejezetten szakképzett túravezetőket, hordárokat, séfeket keres. Ezeket a szakembereket főként a nepáli vendégmunkások közt találja meg, akik ráadásul sokkal kevesebbel is beérik. Jól főznek, ügyesek, talpraesettek, hosszú évekre nyúló tapasztalattal rendelkeznek.” (R08)

Egyik interjúalanyom – felismerően a pályakezdő ladakhi fiatalok munkanélküliségének problémáját –, néhány évvel ezelőtt egy non-profit szervezetet alapított, hogy ezt a kedvezőtlen folyamatot visszaszorítsa. *„Nem csak az a baj a fiatalokkal, hogy munkanélküliek, hanem az is, hogy bár akadna bő-*

ven munkalehetőség, valahogy a mentalitásuk olyan, hogy nem vállalnak munkát a magán szektorban. Mindannyian állami munkahelyekre várnak, azoknak a száma viszont igencsak korlátozott. (...) Ez garantált fizetést jelent, biztos nyugdíjat és egyéb állami juttatásokat, amelyek egy kezdő vállalkozásnál szóba se jöhetnek. Ezért inkább választják sokan a munkanélküliséget és a várakozást, addig is kapnak valami minimális segítyt.

Sokáig az volt a feltételezésem, hogy rangon alulinak tartják a vállalkozásokat, a magán szektort. Később tudatosodott bennem, hogy egyszerűen nem tudják elkezdni az üzletet, a vállalkozást, hiszen az iskolában ilyet nem tanultak. Ekkor alapítottam néhány barátommal ezt a szervezetet, amely jelenleg egy tradicionális ladakhi éttermet üzemeltet a főutcán. Aki ott dolgoznak, elsősorban nem a pénzért teszik, hanem a tanulásért, a tapasztalatért. A tőlünk kikerült „növendékek” hamarosan megalapíthatják saját vállalkozásaikat, és többé nem idegenkednek az üzleti világtól. Ha stabil üzleti vállalkozásba kezd egy fiatal, akkor itt Ladakhban rövid idő alatt nagyon gazdaggá válhat. Sokkal több pénzhez juthat, mint egy állami munkahelyen. Ebbe persze, keményen dolgozni is kell.” (R10)

Igazán kézenfekvő a választ adott a (R07) interjúalany, hogy miért nem alkalmaznak a ladakhiak helybélieket alkalmi munkákra:

„... ha én felbérelek valakit a faluból, hogy jöjjön a hotelbe szakácsnak, akkor neki itt kéne lennie egész nap mondjuk reggel 6-tól este 10-ig. Egyszerűen nem érne rá ilyesmire, hiszen neki otthon is volna feladata, a kertben, a földjén, a jószágai mellett, a házában. A saját családját, a gyerekeit, vagy a szüleit kéne ellátni. Miért is jönne hozzám dolgozni? Az a fizetés nem kárpótolná őt az otthoni el nem végzett munkáért. Ha pedig megbíznok egy nópálit, vagy egy bengálit, annak ez szinte talált pénz.” (R07)

Nem csak a magánszektor kínál kedvező körülményeket a fiatal pályakezdőknek: „Még a legkevésbé műveltek, legkevésbé iskolázottak is viszonylag könnyedén találnak munkát a hadseregben. A seregben jó fizetést kapnak, és ez még nem minden: nem kell rubázkodásra, élelmiszerre költeniük, amíg a seregben szolgálnak. Vagy azok a mesteremberek, akiket itt lát az udvarban, ácsok, vízvezeték szerelők is könnyen kapnak jól fizető munkát. (Itt kicsúszik a száján, hogy napi 300 Rúpiát keresnek kb. 6\$, de elharapja a mondat végét...)” (R08)

„Hogy miért sok a vendégmunkás? Egyszerű magyarázatként kínálkozna, hogy a ladakhiak lusták. Ez természetesen nem igaz. A ladakhiak számára valójában sokkal jobb munkalehetőségek kínálkoznak, például a hadsereg.” (R11)

„A helyieknek még az is hatalmas vonzerőt jelent, hogy az indiai katonaságnál helyezkedhetnek el. Aki jelesen fejezi be tanulmányait, az nem csak munkát vállalhat náluk, hanem fel is veszik a hadseregbe. Az pedig nagyon jó fizetést biztosít, meg szolgálati lakást, karrier lehetőségét, sok utazást, kalandokat, felelősséget. Aki egy kicsit is kiemelkedőbb eredményt ér el tanulmányában, az szerintem itt Ladakhban 90%-ban a hadsereg szolgálatába áll. (...) Az én korosztályomból, barátaim közül szinte mindenki a hadseregben szolgál.” (R07)

---

⁶ Indiában a kemény fizikai munka napidíja 1-2 \$, nem számít ritkaságnak.

Interjúim során ekkor találkoztam azzal a jelenséggel, amiről azelőtt sose olvastam. A Ladakhban állomásozó hadsereget természetesen mindenki észre veszi, hiszen mintegy hatvan éve van jelen a régióban. Mindenfelé lehet kisebb-nagyobb katonai támaszpontot találni. Még a turisták szabad mozgását is gyakran akadályozza egy-egy ilyen létesítmény, és Ladakh számos eldugott körzetébe emiatt turista be se teheti lábát. Arról, hogy a hadsereg jó munkaalkalmakat teremthet Ladakhban, ez a szempont számomra – és úgy tűnik, hogy az eddig megjelent szakirodalomban is –, ismeretlen volt.

„Sokan választják a hadsereget, főleg azok, akik gyenge eredménnyel végezték tanulmányukat. De ez is veszélyes folyamatokat indíthat el. Tizenöt évet kell szolgálniuk a seregben, utána nyugdíjazják őket. Sokan még be sem töltik a harmincötödik életévüket és máris nyugdíjasok! És itt van a veszély! Amikor kikerülnek a seregből, bár kapnak nyugdíjat, életük hátralévő részében nem igazán tudnak magukkal mit kezdeni. Vannak közöttük sokan, akik mondjuk autószerelők lettek a hadseregben, ők értenek majd valamihez. De mihez kezd majd egy olyan leszerelt katona, aki csak a puskához értett?! Hosszú távon ez nagyon súlyos problémát fog jelenteni.

Ezek az emberek meg sem tudnak házasodni szolgálati idejük közben. Nem mintha tiltaná ezt bárki is, de egyszerűen nem nyílik erre alkalmuk. Kikerülnek az iskolapadból 16-17 éves korukban, miközben a velük egykorú lányok tovább tanulnak, és mire családalapításon járhatna az eszük, hatalmas műveltségi szakadék alakul ki közöttük és a lányok között. Ezek a fiúk nem fogják náluk iskolázottabb lányokat elvenni feleségül!” (R10)

Az elmúlt hatvan év során alig vettek fel ladakhiakat az indiai hadseregbe. Ez csak 1962 után, az indiai-kínai háború után kezdődött el. Vajon miért nőtt meg az igény a helyi katonákra?

„... amikor egy ladakhi katonát szeretnének helyettesíteni mondjuk egy radzsasztánival, akkor kiderül, hogy csak a ladakhi képes megfelelő fizikai teljesítményre ezen a magasságon. Rajtuk kívül senki nem viseli el tartósan az 5000 méter körüli magasságot.” (R10)

„Az 1999-es kargili háború után kifejezetten elkezdtek toborozni a helyi fiatalokat a seregbe. Ebben a magasságban a ladakhi katonák a legjobbak. India más részéből származó katonák nem viselik el ezeket a mostoha körülményeket. Régebben csak néhány száz ladakhi katona volt az indiai hadseregben, manapság mintegy 5-7 ezer fő. Ez már egész ezred (regiment). Régebben csak egységek voltak (unit), mindössze néhány ladakhi egység, nem tudom pontosan, hogy mennyi. Ma már úgy hívják őket a seregben, hogy Ladakhi Regiment. A fiatalok között nagyon felkapottá, hogy úgy mondjam, divatos életpályává vált, hogy a seregben helyezkedjenek el.

Nagyon jó fizetést kapnak és rengeteg olyan lehetőséget, amit a civil életben nem érhetnének el egyikőnyen. A legegyszerűbb példa az ilyen juttatásokra a magas nyugdíj. Attól függően, hogy milyen volt a hadseregben a beosztásuk, a szolgálati idejük lejártá után indiai viszonyokhoz képest szép nyugdíjat és életjáradékot vihetnek haza. Ezek optimális esetben már akár mindössze 15 év katonai szolgálati idő után járnak. De a 20 év szolgálati idő se mondható hosszúnak. Ha ez letelt, akkor a megtakarításaikból és a hozzá csapott nyugdíjukból szép üzletet alapíthatnak, ha ügyesek. A

legegyszerűbb ilyen bizniszek mondjuk az, ha valaki taxis lesz, vagy mondjuk teherautó sofőr, úgy értem, saját teherautóval. Ezek a taxik, amelyek itt a hátunk mögött robognak el, a sofőrje, vagy a tulajdonosa mind-mind katona volt még pár évvel ezelőtt.

Tudja, hogy mennyi pénzt lehet spórolni a seregben? Ott minden, de minden nagyon nyomott áron van. A lakhatásért eleve nem kell fizetni, az élelmiszer (nekik) szinte ingyenes, a szolgálati utak ingyenesek, szóval gyakorlatilag nem is tudják elkölteni az ott keresett pénzüket. A megtakarításaik egy részét hazautalják, a többit félreteszik, és a végén hatalmas összeg várja őket a 15-20 év szolgálati idő végén.” (R11)

Nem csak a pályaválasztásban került kitüntetett helyre a hadsereg, hanem a élet egyéb területein is. A Ladakhban állomásozó mintegy száz ezer főnyi katonaságot el kell látni élelmiszerekkel. Ennek legkézenfekvőbb módja, hogy a katonák az import élelmiszerek mellett helyi élelmet is fogyasztanak. „Van egy szövetkezet és azon keresztül értékesítjük a katonaságnak, ami itt Ladakhban a legjobb felvásárló. Hosszú távú szerződésünk van velük, gyakorlatilag mindent el tudunk nekik adni.” (R03)

„Az itt lévő katonaság nagyon jó (egyéb) álláslehetőségeket is kínál: elszegődhetnek a hadsereghez civil sofőröknek, vagy árubeszállítóknak, ezekből a katonaságnál lévő munkákból nagyon szép pénzt lehet keresni. Mi jobban viseljük a több ezer méter körüli magasságot, mint a többi indiai, ezért előszeretettel alkalmaznak minket ilyen feladatra. A fizetés pedig 14-15000 Rúpia, ami nagyon jó fizetésnek számít.” (R06)

5.3. Ladakh önállóságáról és politikai helyzetéről alkotott vélemények

Mint már a bevezetőben említettem, az elmúlt évtizedben megalakult egy Ladakh szövetségi státuszának elismeréséért indított politikai mozgalom, az LUTF⁷. Eredetileg a kérdések összeállításánál az LUTF-ről és a politikai életéről alkotott véleményeket nem vettem a vizsgálatba. Bár az elmúlt két évtizedben a helyi médiában komoly nyilvánosságot kaptak azok a viták, melyek Ladakh önállóságáról szólnak, azt gondoltam, hogy ehhez a témához az interjúalanyaim nem fognak tudni érdemben hozzászólni. Amikor a ladakhi politikát és közéletet érintő kérdéseimmél egymás után nyíltak meg válaszadóim, akkor határoztam el, hogy ezt a témát is alaposan körbejárjam velük. A megkérdezettek fele, 7 fő úgy nyilatkozott, hogy Ladakh helyzete meglehetősen alárendelt Dzsammú és Kasmír államban, ezért kellett Ladakhban a szélesebb autonómiáért síkra szállni. Mindössze egyetlen válaszadó ítélte ezeket a törekvéseket fölösleges, értelmetlen próbálkozásoknak. A többi négy interjúalany nem tudott ehhez a kérdéshez hozzászólni. Az autonómiatörekvésekről pozitívan nyilatkozó interjúalanyok között vallási hovatartozásukat tekintve vegyesen vannak buddhisták és muzulmánok is. Az önállósági mozgalmat alapjában elutasító egyetlen válaszadó keresztény volt. Mint majd látni fogjuk, ő meglehetősen csalódott a térség helyi politikai életével kapcsolatban.

---

⁷ Ladakh Union Territory Front, Ladakh önálló jogi státuszáért indított mozgalom

„Nem, nem! Nem tudom elképzelni. Jobb is, ha nem lesz ilyen. Egyszerűen nem tudom felfogni, hogy miért kellene nekik elszakadniuk Kasmirtól. Tudja, nem vagyok oda Kasmírré, de fel nem fogom, hogy miért kellene elszakadnunk. Ön tudja? (...) Ha úgy alakulna a dolog, hogy a kasmíri helyzet megoldódik, és mondjuk Kasmír Pakisztánhoz csatlakozna – amit nem hiszek -, akkor természetesen nem tartanánk velük, Indiát választanánk. (nevet) De most egyszerűen nem látom értelmét az elszakadásnak.” (R11)

A válaszadók általában rövid történelmi áttekintést adtak Ladakh közelmúltjáról, Dzsammú és Kasmír Államon belüli helyzetéről. „1948-ban, amikor a kasmíri maharadzsza az Indiai Uniót választotta, Ladakh egyszerűen a maharadzsza saját birtokaként került Kasmír Államhoz. Ennek ellenére a ladakhiakról nem is igazán vettek tudomást Szrinagarban, sem a mindennapi politikai életben, sem a modernizációban – egészen 1962-ig. Politikai képviseletünk sem volt nagyon sokáig, 1995-ig, a Ladakhi Fejlesztési Tanács⁸ megalakulásáig. Minket kihagytak a politikai döntéshozatalból, nem szólhattunk bele a saját jövőnkéről folyó vitákba; néhány szrinagari politikus döntött a sorsunkról! (...) Ladakh sosem volt elégedett, nem volt boldog a Kasmír Államon belül elfoglalt alárendelt helyzetével. Ladakh minden szempontból annyira különböző az állam többi részétől – vallásilag, kulturálisan, történelmi hagyományainkat tekintve, etnikailag, sőt nyelvileg is –, hogy a politikai döntéshozók Szrinagarban vagy Dzsammúban nem láthatják át a mi helyi ügyeinket.” (R12)

A következő interjúalany így mesél az indiai függetlenség kikiáltása utáni évtizedekről: „...Állami állás nem jutott senkinek, illetve később is csak a ladakhiaknál sokkal iskolázottabb kasmíriaknak, punjabiaknak, és dzsammuiaknak. Az egész ladakhi életszínvonalban is megmutatkozott, nagyon-nagyon szegény időszak következett, kiszolgáltatott helyzetbe kerültünk. Úgy éreztük, hogy Shylock kifoszt minket a vagyonunkból. Tudja, Shylock a Velencei kalmár című Shakespeare drámából... (R09)

A rövid történelmi „lecke” után, mintha csak már sokadszorra mesélnék, folyamatosan, jól begyakorlott szófordulatokkal, hibátlanul vezették elő az autonómiamozgalmuk céljait: „Azt akarjuk, hogy területi alapon nyilvánítsanak minket függetlenné Dzsammú és Kasmír Államtól. (...) Tehát ismétlem, területi alapon képzeljük el a függetlenné válásunkat.” (R02)

Ladakh különleges kulturális, vallási és nyelvi szerepét is többen kiemelték: „... Nos, Dzsammú és Kasmír nagyon különleges állam Indián belül. Mindhárom terület eléggé eltér mind kulturálisan, mind nyelvileg, mind vallásilag: Dzsammú, Kasmír és Ladakh. De egyedül Kasmír érdeke, hogy megmaradjon a jelenlegi helyzet.” (R10)

A vallási- és kulturális okok mellett gazdasági szempontok is felmerültek az egyik válaszadónál: „A központ lakosság alapján osztja nekünk az anyagi forrásokat, de mi területi alapon akarjuk. Ez nem egyezik Kasmír elképzeléseivel, ezért kell a különállást szorgalmaznunk annak ellenére, hogy Ladakh mindössze 1,2 lakh (120 000) fő lakossággal rendelkezik. A jelenlegi ügynevezett autonómia meglehetősen korlátozott. A

---

⁸ Ladakh Autonomous Hill Development Council

pénzeket továbbra is Szrínagárból kapjuk, és az ottaniak elosztási terve szerint. Ez már nem elegendő. Abogy már előbb említettem, a központi kormányzat népesség alapján osztja el a pénzeket, és mi területi alapon követeljük. Ha területi alapú támogatásban részesülne Ladakh, akkor sokkal több anyagi forráshoz juthatnánk.” (R02)

Arra a kérdésre, hogy ez az autonómia ötlet mennyire találkozik a szrínagári politikusok véleményével, általában ez volt a válasz: *„(Szrínagár) egyáltalán nem támogatja a szövetségi terület gondolatát! De amikor a kasmíri nép függetlenséget követel magának, akkor nekünk is felmerülhet a függetlenség kérdése. Ráadásul a ladakhiak határozottan az indiai alkotmányos berendezkedés keretein belül kívánják megoldani az önállóságot. Hangsúlyozom, mi nem Indiától akarunk teljes elszakadást, hanem szövetségi területi jogállást követelünk, az anyaországon belül. Kasmír nagyon mostohán bánt és bánik ma is Ladakh-ka, ezért akarunk Dzsammú és Kasmír Államtól elszakadni.” (R02)*

Néhány válaszadónál megpróbáltam felidézni az elmúlt évtized délszláv polgárháborúinak hasonló vonásait, de válaszaikból úgy éreztem, hogy ezeket a veszélyeket ők nem érzékelik. *„Polgárháború? Egyáltalán nem látom ennek veszélyét. Az államon belüli batárok teljesen értelmetlenek és több száz évesek. Had emlékeztessem, hogy Ladakh két közigazgatási egysége, a Lehi körzet és a Kargili körzet bár különböző vallási és etnikai háttérrel rendelkeznek, együtt lépnek fel a szövetségi terület ügyében. Ugyanazt a nyelvet beszélik, ugyanazok a problémáink, így közösen lépünk fel a követeléseinkkel. Attól, hogy itt egy jugoszláv típusú polgárháborús fészék alakuljon ki, egyáltalán nem tartok. Egyébként számos kasmíri politikus is megértő ez ügyben, ők sem szeretnék, hogy Ladakh Dzsammú és Kasmír állam része maradjon.” (R12)*

A politikuson és az aktivistán kívül (R12 és R02) azért volt olyan interjúalany is, aki kicsit óvatosabban fogalmazta meg az önállóság gondolatát: *„Ha mi elszakadnánk, Dzsammú is joggal kérhetné az önállóságot. Ezért nem vagyok biztos, hogy ez a legjobb, hogy minden áron a függetlenséget követeljük. Megoldható lehetne nagyobb önállósággal, nagyobb autonómiával. Ez az egész gondolat még annyira fiatal. Én csak a harmincas éveimben vagyok, de emlékszem, hogy azért másfél évtizede ez még fel se merülhetett.” (R10)*

Volt, aki tovább látott és a kérdésnek tágabban értelmezett politikai vonatkozásait is figyelembe vette: *„Számos párt összefogott, hiszen a Front ezt jelenti. Ladakh lakosságának az az érdeke, hogy ügyeit különállóan intézhesse, és ne Szrínagárból irányítsák. Ugyanakkor ez felveti Kasmír területi integritásának a kérdését is. Csak úgy lesz megvalósítható ez az álom - mert azért lássuk be, most csak egy álom -, ha komoly garanciákat kap Kasmír állam. Ez látszólag egységesen buddhista terület, de ez nem igaz. Én magam muszlim vagyok, és magam is a Fronttal értek egyet. India egy szekuláris állam, nem szabad benne vallási alapon területi egységeket kialakítani.” (R09)*

Arra a kérdésre, hogy az áhított szövetségi területi státuszt mikorra lehet elérni, meglehetősen vegyes válaszokat kaptam. Interjúalanyaim néhány évtizedre tették az áhított területi önállóság elérését. *„Úgy vélem, hogy ez még egy hosszú, nagyon hosszú küzdelem lesz. Ne felejtjük el, hogy Kasmír ügye nemzetközi politikai kérdés is; két atomhatalom osztózik a területén,⁹ ez csak még bonyolultabbá teszi az egész problé-*

---

⁹ Valójában három atomhatalom, Kína a harmadik szereplő.

mát. De vannak kecsgetető példák is előtünk. Asszam állam az elmúlt 60 év során hét másik államra osztódott az etnikai, vallási és kulturális különbségek következtében. Miért ne sikerülhetne ugyanez nekünk itt Kasmírban?” (R12)

„Ez egy reális igény. Azt hiszem, hogy egy évtizeden belül sikerülni fog elérni ezt a célt.” (R09)

Néhány válaszadóm azonban meglehetősen kiábrándult a helyi politikai életből. A már idézett (R11) válaszadó erről így beszél: *„Az LUTF egy alig pár éves politikai párt. Az ötlet már felmerült 2000 körül, de csak tavaly, vagy tavaly előtt alapították meg. Talán úgy tűnhet, hogy azok a politikusok az óriásplakáton békében ülnek egymás mellett, de valójában (...) 1989-90-ben ugyanezek az emberek felkelést indítottak a helyi muszlimok ellen! (...) Persze, az elmúlt 15 év alatt rájöttek, hogy ki kell egyezniük a muszlimokkal, mert nem tudnak másképp érvényesülni. (...) Politikusok voltak akkor is, most is. Ugyanezok a vezetők, akkor a muszlimok ellen, most mellettük.” (R11)*

Nem csak az önállóság kérdése, hanem a pártpolitikai is megosztja az embereket. Ebből a szempontból úgy tűnik, hogy Ladakh politikai közléte máris magán viseli azokat a modern demokráciákból ismert vonásokat, amelyekkel sokan itthon is találkozhatunk. *„Az a legborzasztóbb, hogy aki mostanában kapcsolódik be a politikai közlétebe, annak nincsenek valódi elképzelései, legtöbbször csak annyi, hogy utálni kell a másikat. Ha közeli barátokról kiderül, hogy az egyik LUTF-, a másik pedig Kongresszus párti szavazó, vagy netán aktív tag, akkor többet nem is keresik egymás társaságát, nem dolgoznak együtt. A legsúlyosabb küzdelem a falvakban volt. Sokszor még családtagok is összevesztek, hogy melyikük kit támogat. Falvanként változó, hogy a lakosság melyik jelöltet támogatja.” (R10)*

5.4. Ladakh jövőjéről és környezeti állapotáról alkotott vélemények

A beszélgetések vége felé minden alkalommal megkértem interjúalanyaimat, hogy mondják el a jövőről alkotott véleményüket. A kérdés így hangzott: *„Amikor majd húsz év múlva újra erre járok, akkor milyen Ladakhot fogok látni?”* E kérdésben nem fogalmaztam meg konkrétan, hogy a gazdasági-, politikai jövőképről, vagy a környezet állapotáról kérdezem őket. Arra számítottam, hogy interjúalanyaim – az előző témakört folytatván – a jövő politikai helyzetét kezdik majd felvázolni. Meglepetésemre a tizenkét válaszadó közül heten arról kezdtek beszélni, hogy Ladakh nem maradhat többé egy titokzatosan elzárt régió, az itt lakó embereknek is joguk van részesülni a modern világ előnyeiből. A nagyvilágra való nyitottság igényét ketten említették igen határozottan és hosszasan.

„Nekem és a LEDeGnek is az az álláspontja, hogy Ladakhot nem szabad bezárni egy kalitkába, nem szabad belőlünk rezervátumot csinálni. A globalizációnak rengeteg káros vonása van, amitől az emberek esetleg tarthatnak, mert nem ismerik, de nagyon sok kedvező oldala is van. Ebből profitálhatnak. Arra próbáljuk megtanítani az embereket, hogy képesek legyenek kiaknázni a modernizációban rejlő lehetőségeket és közben hogyan hátrítsák el a fenntarthatatlan növekedésből származó károkat.” (R04)

„Ha mondjuk húsz év múlva visszatér, akkor addigra rengeteg dolog változik majd meg. ... India a világ legnagyobb parlamenti demokráciája. Az emberektől nem tagadhatjuk meg azt, hogy összeköttetésben legyenek a külvilággal, nem tagadhatjuk meg tőlük a modern oktatási rendszerhez, a modern orvostudományhoz való hozzáférést. Mivel még mindig eléggé elzárta világnak számítunk, ezért jobban oda kéne figyelniünk a saját erőforrásainkra, hogy modernizáción ne feltétlenül az indiai kormánytól érkező segítséget értsük. Mindig is mezőgazdaságból élünk, nem hiszem, hogy a modernizáció olyan gyökeresen megváltoztatná a gazdaságunkat, hogy erről le kellene mondanunk. Generációk óta a mezőgazdaság volt a ladakhi gazdaság lényege, ez a jövőben sem lesz másképp.” (R12)

A következő válaszadó – bár derűlátónak vallja magát, mégsem tűnt teljes mértékben annak. „Én alapvetően optimista ember vagyok, ... de a tények és a jelenlegi folyamatok nem ebbe az irányba mutatnak. Az a baj, hogy az emberek szinte öntudatlanok. Analfabéták, vakok, azt sem tudják, hogy mi zajlik körülöttük. Ha megértik egy kicsit jobban a világ működését és benne Ladakhot, akkor még fordíthatnak a helyzeten. Az elmúlt években bejártam itt az összes hivatalt, majdnem mindegyikben megfordultam. Azt kell mondanom, hogy még azok a hivatalnokok, akik a legmagasabb pozíciókban ülnek, azok sem értik, hogy milyen világban élünk, és hol van benne Ladakh. Megkapják a fizetésüket, néha esetleg hivatastudatuk is van, de semmi több. Nem ebben a világban élnek. Rosszabb esetben korrumpáltak is és nekem sokszor úgy tűnt, hogy nincs felelősségük az adott poszton.” (R10)

Ugyanez az interjúalany felhívta a figyelmemet arra, hogy létezik egy hivatalos terv, amelyben az Autonóm Tanács és a helyi civil szervezetek felvázolják a jövőképüket. „Azt mondom, hogy ezek mellett azért van okunk egy kis optimizmusra is. Néhány éve elkészítettük a „Ladakh Vision 2025” című dokumentumot.¹⁰ Nyolc hónapig dolgoztunk rajta kollégáimmal például azon, hogy hogyan csökkentjük a munkanélküliséget. A többiek más problémák megoldásának lehetőségeit vizsgálták. Kidolgoztuk ezt a jelentést, és ehhez kéne tartani magunkat. Ha betartjuk, akkor nem lesz okunk aggodalomra. Most már csak végig kellene mennünk ezen az úton. Több mint egy éve készen vagyunk, de még nem indult el semmi.” (R10)

A modern infrastruktúra további fejlődését egy interjúalany említette a jövőképpel kapcsolatban. „Az utak bizonyára jobbak lesznek, szélesebbek, eléri addigra a legtávolabbi kis településeket is. Az elektromosság addigra tényleg eléri az utolsó kis falut is, a modern eszközök használat addigra általánossá válik mindenből. A fejlett iparnak több nyomát fogja megtalálni, mint manapság... „ (R11)

---

¹⁰ Ladakh 2025 Vision Document http://leh.nic.in/vision_document.pdf

Három válaszadó a környezet állapotáról kezdett beszélni, és ebből a szempontból közelítették meg régiójuk jövőképét. „Ladakh egy ökológiailag meglehetősen tökéletes terület. A fejlődéssel együtt járó hatások egyre jobban veszélyeztetik a környezetet ebben az igen sebezhető, érzékeny vidéken. Ha csupán arra gondolunk, hogy a Leh környéki jó termőtalajjal rendelkező földeken manapság házakat, szállodákat építenek, és ezeket modern berendezésekkel látják el, már pusztán ez igen veszélyes változásokat idézhet elő a környezetben és veszélyezteti a biodiverzitást.

Bármerre is jár Ladakhban, Likirben, Alchiban, a Felső-Indus-völgyében, mindenhol ezeket fogja látni, de ne feledkezzen meg közben arról, hogy a lakosság 80-90%-a még mindig a mezőgazdaságból él, és az ő mindennapi életüket nem befolyásolják a fejlődés velejárói. Se szokásaikat, se a vallási életüket ezek a folyamatok nem veszélyeztetik.

Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy az utóbbi időben Ladakhban eddig szokatlan jelenségek bukkantak fel, pl. az ivóvíz elszennyeződése, a bűnözés gyakoribbá válása.” (R08)

Érdekesen viselkedett az az interjúalany, aki a válasz előtt hosszasan a messzibe révedt, a hegycsúcsok felé tekintett, mintha tényleg a jövőt fürkészné. „Két Ladakhot látok... Az egyik egy gazdag és fejlett Ladakh. Lakói jómódban élnek, büszkéek, és nem szűkölködnek a természeti erőforrásokban. A másik vízióm egy egész más világról szól: a globális felmelegedés következtében elfogyó gleccserek, és kiszáradt folyók, patakok jellemzik, lakói szerencsétlenek, szegények, kiszolgáltatottak úgy a mostoha természeti körülményeknek, mint a globális világgazdaságnak. Leginkább tényleg azszal a veszéllyel nézünk szembe, hogy a gleccserek és velük az ivóvíz, és az öntözővíz végleg eltűnik Ladakhból. Ez iszonyú természeti csapást fog jelenteni számunkra, hiszen falvaink 90%-ban a gleccserekből nyerik az öntözővizüket, sőt ez a város, Leh is a gleccserekből él. Ez a jelenség – persze -, nem csak minket érint, hanem a határ másik oldalán élő tibetieket is, rájuk is hasonló természeti veszélyek leselkednek. De - hozzá kell tennem azt is -, hogy a tibeti gleccserek olvadása és eltűnése batással lesz az itteni természeti viszonyokra is, hiszen Ladakh vízkészletének jelentős részét a határon túlról kapja.” (R09)

Ugyanez az interjúalany a környezetpusztítás hátterét is megpróbálta megvilágítani. „A hulladék az egyik legnagyobb probléma. És ezért nem csak a lakosság, és még csak nem is a turisták felelősek. A helyi önkormányzat nem tesz semmit a probléma megoldásáért. Az ivóvíz problémája is szörnyű. Az emberek ruháikat mossák a pár évvel ezelőtt még tiszta vízű patakba, néhány méterrel mellettük pedig ugyanebből a patakból szerzi családja ivóvízszükségletét. A lakosság legalább 60% szükségletét a patakokban végzi, mint mindenfelé Indiában. Nálunk sincs ez másképp. A lakosság hozzáállását kellene megváltoztatnia a helyi adminisztrációnak. Nálunk Lebben nincsenek közbécék.

Nagyon önző módon használjuk a környezetünket, nem úgy, mint évtizedekkel ezelőtt. Valójában tízmilliókat költenek már most is a kommunális hulladék kezelésére, de úgy tűnik, hogy ez nem elegendő. Nyitott teherautókkal szállítják a városon kívüli sivatagba a hulladékot, ott pedig egyszerűen csak ledobálják, és nem csinálnak vele semmit. Inkább úgy mondanám, hogy a lakosság és a helyi önkormányzat együttes hozzáállásán kellene valahogy változtatni.” (R09)

Ugyanez a kérdés foglalkoztatta a (R11) válaszadót is, de ő máshol látja a környezeti probléma okát. „Ez a kisváros, Leh a jelenlegi helyzetben nem képes ellátni ennyi katonát, ennyi turistát, ilyen hatalmas embertömeget. Egyszerűen nem ilyenek építették meg. Gondolom, az elkövetkező két évtizedben ezekre a problémákra jobban odafigyelünk majd. Legalább felépíthetnénk egy szennyvíztisztító üzemet, és egy hulladékhasznosító telepet.

Az alapvető gond ugyanis az, hogy Ladakhba beáramlik a sok termék, hisz igény az van mindenre. De vissza már senki nem viszi, hiszen senkinek nem érdeke visszajuttatni mondjuk a vízes palackot és az olajoshordót – üresen – a hágókon keresztül, vissza Indiába! Ezeket a hulladék anyagokat itt kell megsemmisíteniük helyben. Ladakh évszázadokon keresztül békességben, harmóniában élt a környezettel, nem hagytunk magunk után gyakorlatilag semmiféle el nem bomló hulladékot. Mindent, amit csak használtunk, azt a nagyon sovány termőföld trágyázására tudtuk fordítani. Ez ma még mindig így van falubhelyen, de a le nem bomló hulladékkal, mint pl. a nejlonzacskó, vagy a műanyag palack, nem találtunk ki semmilyen megoldást. Jobban mondvá a műanyag zacskóval már végeztünk, mert pár évvel ezelőtt betiltották a használatát. A boltban nem adhatják el az árut nejlonzacskóban. De csak a polietilént tiltották be.

Ennél azért sokkal többre volna szükség! A teljes lakosságot rá kellene szoktatni, nevelni arra, hogy csak úgy, mint 25-30 évvel ezelőtt, minden használati tárgyat újrahaznosítható anyagból készítsen. Régebben, ha egy új ház épült, akkor a régi épületnek szinte minden darabját beépítették az újba, nem ment semmi veszendőbe. Mert hát, miből is építkeztek? Vályogból, fából, és ezek még elhasználódott állapotban sem szennyezik a környezetüket, ráadásul nem igényeltek jelentős szállítást, minden helyben volt. Manapság minden cementből és betonból épül. A ház anyagait az utolsó szögig a Himaláján túlról kell ideszállítani.” (R11)

Az iménti idézetekből látható, hogy az interjúalanyok közül sokan ismerik a környezetszennyezés fogalmát, tisztában van magával a folyamattal, sőt néhányan még az okokat is képesek megfogalmazni.

„Aggasztó, hogy ma Ladakh egyszerűen fuldoklik a szemétben. Az emberek nem szokták meg a sok hulladékot, úgy értem, hogy a sok szemét egyszer majd ellepheti őket és az egész városukat. Nem alakult ki bennük az, hogy tenni kellene ez ellen valamit. Persze, ezt már az általános iskolában el kellene kezdeni, hogy nem dobjuk el a szemetet az utcán, de ez csak a kezdet. Az egész ladakhi társadalom nincs rászoktatva arra, hogy a hulladékkal kezdeni kell valamit.

Azok a hegyi patakok, amelyekből Leh város nyeri a vizet, néhány év alatt elszennyeződtek. A kormány nem fordított gondot arra, hogy a szennyvízzel is kellene valamit tenni. Itt csak néhány évtizede jelent meg az első vízöblítéses WC. A hetvenes években ez a probléma még nem is létezett. Manapság már az ivóvizet is lajtos kocsikban hozzák egészen messziről.” (R11)

Meglepő volt, ahogy az interjúalanyok ilyen komoly tájékozottságot tanúsítottak a környezetszennyezésről és a vele kapcsolatos problémákról. Öröndetes volna, ha nem csak a meginterjúvoltak, hanem a helyi döntéshozók is tisztában lennének a probléma súlyosságával és szűkös anyagi forrásaikat ennek kezelésére fordítanák.

6. ÖSSZEZÉS ÉS TANULSÁGOK

Az interjúkból viszonylag egyértelmű képet kaphattam arról, hogy a ladakhiak miként látják magukat és régiójukat a gyorsan változó és modernizálódó világban. Az általam megkérdezett helyiek általában pozitív attitűddel rendelkeznek a modernizációval kapcsolatban, többségük tisztában is van ennek a folyamatnak mibenlétéről. Nincsenek illúzióik a modernizálódó világ előnyeiről: bár képesek ezeket a saját javukra felhasználni, a hátrányokat is ismerik. A megkérdezettek többségében él valamiféle alávetettség-érzés, ami Ladakhnak Dzszammú és Kasmír Államon belül elfoglalt helyzetéből adódhat. A beszélgetések közben csak elvétve éreztem, hogy ez előítéleteken és sematikus attitűdökön alapulna, a legtöbb interjúalanynál tényszerű okokkal tudtam ezt magyarázni.

Az interjúk készítése közben sokszor gondoltam arra, hogy néhány beszélgetőtársam ugyan-ezeket a válaszokat akár Magyarországon is elmondhatná. Ezt azzal magyaráztam, hogy olyan kérdések is felmerültek – foglalkoztatás, oktatás, környezetszennyezés – amelyek globális problémaként léteznek a Föld legtöbb országában. Határozottan imponáló volt számomra, hogy az interjúalanyok az oktatás társadalmi mobilitást elősegítő hatását említették, sokan ebben látják saját és gyermekeik jövőjének zálogát. Érdekesnek tartom, hogy egyik beszélgető partneremnél sem merült fel, hogy Indián kívül képzelel el a jövőjét, bár az angol nyelv magas fokú ismeretéből fakadóan bármelyikük megállná a helyét nemzetközi környezetben is. Az angol valamennyiük számára közvetítő nyelv, segítségével a külföldi turistákkal is könnyedén tudnak kommunikálni, de bárhol elboldogulhatnának vele a világban.

Az általam olvasott Ladakhról szóló szakirodalomban eddig nem találkoztam azzal, hogy a katonai életpályát ennyire vonzóznak tartják a helyi fiatalok. A hadsereg mellett való érvek között gyakran szerepelt a biztos és magas fizetés, a korai nyugdíjazási kor, valamint az, hogy ezeket a juttatásokat az állam biztosítja. Kiderült, hogy a fiatal ladakhiak sokan bíznak az állam mindenhatóságában, és emiatt képesek éveket várni egy-egy biztos közalkalmazotti állásra, ahelyett, hogy vállalkozásba fognának.

Az interjúalanyok nagy része sikeres embernek tartja magát, és megfelelő önbizalommal rendelkezik a jövőjét illetően. Csupán egyetlen alkalommal került említésre annak a kulturális degradációnak a kérdése, amelyről Helena Norberg-Hodge (1991) híres könyvében ír, és azóta is majd' minden publikációjában megemlíti. (NORBERG-HODGE *Globalisation versus Community*) Úgy vélem, hogy ennek egyrészt az lehet a magyarázata, hogy az 1974-es nyitást követő „kulturális sokk” már elmúlt, és ezzel együtt a helyi közösség már nem érzi magát „kiszákmányoltnak és megaláztattnak”, ahogy azt Norberg-Hodge évtizedekkel ezelőtt tapasztalhatta. Másrészt elképzelhetőnek tartom, hogy az említett kulturális hanyatlás csak nekünk, nyugatiak számára jelenthet megütközést, a helyieknek ez csupán a mindennapok része. Harmadrészt ez az interjúkutatás sajátosságaiból is adódhat: Norberg-

Hodge ugyanis többnyire falusiakkal készített interjúkat, az én interjúim során városi embereket kérdeztem, akik a mezőgazdasággal és az ún. hagyományos életmóddal már nem találkozhattak, sőt talán már a nagyszüleik is városban laktak. Utoljára említtem a legkézenfekvőbb magyarázatot, mely szerint az elmúlt harminc évben Ladakh önkormányzatisága alapvetően átalakult: a helyi ügyek intézése a Lehi Autonóm Tanács kezében összpontosult. Dzszammú és Kasmír Államon belül Ladakh igen széles körű autonómiát harcolt ki magának, ezáltal az oktatás és a ladakhi kultúra kérdése helyi szinten rendeződött.

Az elvégzett vizsgálat számos tanulsággal szolgálhat azon társadalomkutatók, kultúr-antropológusok de akár világutazók számára is, akik eljutnak a világ egyik egykoron elzárt távoli régiójába és a helyi évszázados kultúra, valamint a modern világ „összecsapását” látják hirtelen maguk körül. A megszólaló ladakhiak véleménye alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy valóban éles ellentét mutatható ki a modernizálódó világ és a helyi évszázados hagyományok között. A megkérdezett helyiek gyors ütemű anyagi gyarapodást, a globális világba való bekapcsolódást és modern tudást szeretnének. Ezzel szemben az odalátogató turisták éppen a változatlanságot, a világtól való „*misztikus elzártságot*” keresik még mindig, ugyanis Ladakhnak éppen ez a legfőbb turisztikai vonzereje. Nem kérdéses, hogy mind a helyi közösségnek, mind nekünk, látogatóknak az a feladatunk, hogy Ladakhot megőrizzük kulturális és természeti érintetlenségében olyannak, mint amilyen volt, ugyanakkor a helyieknek biztosítsuk azokat a lehetőségeket, melyek segítségével sikeresen bekapcsolódhatnak a modernizáció folyamatába. Az interjúkból egyik leginkább kicsengő mondat így hangzott: „*nem tartatnak minket többé ketrecben, ki kell nyílnunk a világra!*”

7. FELHASZNÁLT IRODALOM

- BAKTAY E. 1930: *A világ tetején. Kőrösi Csoma Sándor nyomdokain a nyugati Tibetbe.* Lampel, Budapest,
- BRAY, J. & SHAKSPO, N. T. 2007 (eds.): *Recent Research on Ladakh 2007.* Jammu & Kashmir Academy of Art, Culture and Languages / International Association for Ladakh Studies, Leh
- FUKUYAMA, F. 2000: *A nagy szétbomlás.* Európa Könyvkiadó
- HABERMAS, J. 2008: *A szekularizáció dialektikája.* (Magyar Lettre Internationale No. 71.) http://www.eurozine.com/articles/article_2008-12-16-habermas-hu.html; Az összes hivatkozás a cikk készítésének idején elérhető: 2009.06.29.

- Beszélgetés HELLER Ágnes filozófussal. *A modernitás kialakult struktúra*. Mindentudás Egyeteme, 2004.02.02. <http://www.mindentudas.hu/mindentudasegyeteme/20040202a-modernitas.html>
- HILTON, J. 1933: *Lost Horizon*. Macmillan.
- HUNTINGTON, P. S. 1998: *A civilizációk összecsapása és a világtrend átalakulása*. Európa Könyvkiadó
- LUKACS, J. 2000: *A XX. század és az újkor vége*. Európa Könyvkiadó
- MORITA T. 2009: *Változás és örökség*. Balassi Kiadó Budapest
- NORBERG-HODGE, H. 1991: *Ancient Futures, Learning from Ladakh*. Oxford University Press
- NORBERG-HODGE, H. *Globalisation versus Community*. <http://www.dolphinblue.com/pg-Forum-Globalization-vs-Community-Norberg-Hodge.html>
- KERBER Z. 1998: *A modernizáció és a NAT*. Kerekasztal beszélgetés Gáspár László, Mihály Ottó, Závodszy Gézával. Új Pedagógiai Szemle 1998 október; <http://epa.oszk.hu/00000/00035/00020/1998-10-np-Kerber-Modernizacio.html>
- KISS-CSAPÓ G. 2009: *Az autonómia és a modernizálódás kérdései Ladakhban*. Kül-Világ 2009/1. sz. 52. o. www.kul-vilag.hu
- Ladakh 2025 Vision Document http://leh.nic.in/vision_document.pdf
- Ladags Melong http://www.reachladakh.com/other_publications.htm
- SECMOL - The Students' Educational and Cultural Movement of Ladakh <http://www.secmol.org/edureforms/>
- SEN, A. 2003 *A fejlődés mint szabadság*. Európa Könyvkiadó.
- SZOKOLSZKY Á. 2004 *Kutatómunka a pszichológiában*. Osiris
- WEBER, Max 1987 *Gazdaság és társadalom: A megértő szociológia alapvonalai* Budapest Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó